

peculiarities of their usage, stylistic connotations, expression potency and variability. The usage of the temporal markers first of all depends on the contents and the theme of fiction, and of the author's idea than leads to a certain functioning of the temporal lexemes and its organization peculiarities in poetry. The usage of each lexeme is well thought out by the author, and every lexeme illustrates a wide range of imaginative transformations as well as a close interaction with other lingual and extralingual factors. The result of the study establishes that a frequency dynamics, paradigm, and scope amplitude depend of linguistic and extralingual factors. The potential of each of the lexeme used by the author was described in this article, is close connect with the historical events. The main findings of the research consist in determining the functions of the temporal lexical markers as text-forming, characterizing, space and time showing, and expressive, which facilitate revealing the general met message and the author's concept of the text.

Key words: temporal lexemes, temporal lexical markers, time the fiction, chronotope, onyms, historical prose.

УДК 811.161.2'276.6:796.332

І. Р. Процик,

канд. філол. наук, доц.,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

доцент кафедри української мови

**«НА ЦІЛЕ ЖИТТЯ ЗАЛИШИВСЯ ГАРЯЧИМ ПРИХИЛЬНИКОМ
КОПАНОГО М'ЯЧА». УКРАЇНСЬКА ФУТБОЛЬНА ЛЕКСИКА
В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ 30–40-Х РР. ХХ ст.**

Досліджено функціонування української футбольної лексики в різножанрових художніх творах 30-40-х років ХХ століття, авторами яких були галичани Іван Керницький, Іван Смолій, Зенон Тарнавський. З'ясовано семантику футбольних лексем, здійснено їх тематичну класифікацію, проаналізовано випадки їхніх семантичних трансформацій у художніх текстах.

Ключові слова: художній текст, українська футбольна лексика, тематичні групи футбольної лексики, український футбольний дискурс 30-40-х рр. ХХ століття.

Копім і ми – свій мяч⁸! [...]

Копім мяч прямо до воріт –

До тих воріт – де рай –

А хоч чоло окриє піт –

Копи – не нарікай!

Уляна Кравченко, «З пісень спортсменів» //

Спортові вісти. – 1933. – Ч. 9. – 19 червня

Далеко не поодинокі випадки функціонування галузевої термінології поза межами наукового стилю спричинили інтерес мовознавців до проблеми вживання спеціальної лексики в різних функціональних стилях мови, зокрема в художньому. Мовознавче зацікавлення питанням «мігрування» термінової лексики до художніх текстів зосереджене передовсім на змінах стилістичних функцій фахової лексики в незвичних

⁸ У всіх цитатах із художніх творів 30-40-х рр. ХХ ст. збережено тогочасний правопис і пунктуацію.

для неї контекстних ситуаціях. Використання української футбольної лексики в художніх текстах стало об'єктом досліджень лінгвістів зовсім недавно. Зокрема, розглянуто специфіку вживання лексики футболу в творах футбольної тематики сучасних українських письменників [5; 7]. Прикметно, що художні тексти про футбол вітчизняних постмодерністів є в історії української літератури далеко не єдиними творами подібної тематики. У період між двома світовими війнами в Галичині внаслідок масового захоплення новим видом спорту, що його українці називали копаним м'ячем, з'явилися й різножанрові художні твори, присвячені темі футболу, – прозові, поетичні та драматичні. Для аналізу в цій статті запропоновано твори про футбол трьох галицьких письменників – Зенона Тарнавського⁹, Івана Смолія¹⁰, Івана Керницького¹¹, зокрема розглянуто три гумористичні оповідання Івана Смолія – «Безкровна жертва воротаря», «Футбольний герой поневолі», «Тиждень на офсайді» [1], які він у 1937 р. опублікував під псевдонімом Гіякинт Брунька у першому українському спортивному тижневику «Змаг», та комедію Івана Керницького «Король стрільців» (Краків – Львів, 1943) [4]. Об'єктом аналізу стала також повість учасника львівського літературного угруповання міжвоєнного періоду «Дванадцятка» Зенона

⁹**Зенон Тарнавський** (1912-1962) – український письменник, перекладач, журналіст, редактор, театральний діяч, член літературної групи «Дванадцятка», родом із Самбора на Львівщині, випускник Вищої школи журналістики у Варшаві, з 30-х рр. працював у газеті «Українські Вісті». Автор п'єси «Гарас Шевченко» (1936), перекладав із французької й англійської драматичні твори зі світової класики, робив сценічні адаптації прозових творів. Під час німецької окупації був співробітником львівського радіо, автор споминів про діяльність Першої української радіостанції імені Євгена Коновальця «Говорить Львів. Спогад про Львівський радіокомітет». У 1942-1944 рр. організував театр малих форм «Веселий Львів», був його мистецьким керівником, написав для театру низку ревій. Водночас був директором Літературно-мистецького клубу у Львові. Після війни емігрував до Німеччини, у Мюнхені редагував тижневик «Українська трибуна», а згодом літературно-мистецький місячник «Арка» та військовий журнал «До зброї». З 1949 р. мешкав у США. Викладав історію української культури й історію українського театру на Академічних курсах українознавства, вів українські програми на радіо. У 50-х рр. створив у Детройті самодіяльну групу «Театральне товариство», яка здійснювала постановки п'єс світової літератури у його перекладах. Очолював Українське театральне товариство в Америці. Перебуваючи на еміграції, друкувався у часописах «Театр», «Шлях Перемоги», «Київ». Автор книги «Дорога на Високий Замок: Новелі, оповідання, нариси» (Торонто; Детройт, 1964), яка вийшла вже після його смерті. Написав кілька п'єс у співавторстві з Богданом Нижанківським і Владиславом Ковальчуком; вдавався до літературних містифікацій, публікуючи твори під прибраними чужомовними іменами [2, с. 159-161; 3, VIII, с. 3132-3133].

¹⁰**Іван Смолій** (1915-1984) – український письменник, автор оповідань, гуморесок, фейлетонів, родом зі села Михновець у Західній Бойківщині (тепер Бещадський повіт у Підкарпатському воєводстві (Польща)), випускник Перемиської гімназії, з 1936 р. вчителював. Дебютував 1937 р. під псевдонімом Гіякинт Брунька. Друкувався в щоденних львівських газетах «Діло» та «Новий час», часописі «Назустріч», спортивному тижневику «Змаг». Перша книга автора – п'єса «Життя на вазі» (1939). Під час війни емігрував до Німеччини, у Регенсбурзі видав збірку оповідань «Дівчина з Вінниці» (1947). З 1947 року проживав у США, де працював журналістом, а від 1979 р. – головний редактор тижневика «Народня воля» у Скрентоні. В еміграції опублікував такі твори: повість «Кордони падають» (1951), п'єсу «Ніч над пшеничною землею» (1954), збірки оповідань «Манекени» (1956) і «Зрада» (1959), ілюстроване віршоване оповідання «Сонцебори (1960). У видавництві «Свобода» вийшла друком повість «У зеленому Підгір'ї» (1960), а видавництво «Сучасність» опублікувало роман з воєнних переживань «Неспокійна осінь» (1981). Був членом еміграційного Об'єднання українських письменників «Слово» [1, с. 11-12; 3, VIII, с. 2921].

¹¹**Іван Керницький** (1913-1984) – український письменник, драматург, фейлетоніст, журналіст, гуморист, співробітник концерну «Українська преса» Івана Тиктора у Львові та на еміграції, родом із села Суходіл Бібрського повіту (тепер Перемишлянського району) Львівської області. Автор збірок оповідань «Святоіванські вогні» (1934), «Мій світ» (1938), «Село горить» (1940), «Будні і неділя» (1973); гуморесок «Циганськими дорогами» (1947), фейлетонів «Перелетні птахи» (1952); повісті «Герой передмістя» (1958); драматичних творів «Король стрільців» (1943), «Квіт папороті» (1943), «На ріках Вавилонських» (1948), «Тайна доктора Горошка» (1953). У 30-ті роки ХХ ст. належав до модерністського середовища галицької літератури, яке гуртувалося довкола часопису «Назустріч». Був редактором журналу «Наш прапор». З 1932 друкувався в гумористичних журналах «Зиз», «Комар». За німецької окупації працював у різних редакціях, заробляв на життя виготовленням реклами. У 1943 р. опублікував кілька драматичних творів, серед яких п'єса «Король стрільців», що *мала неймовірний успіх*. Після другої світової війни виїхав до Австрії, потім до Західної Німеччини, а далі – до США. Був співредактором гумористичного місячника «Ліс Микита». Писав гуморески і статті про долю емігрантів, а для газети «Свобода» – новели й фейлетони (1953–1984). Був членом Президії Об'єднання українських письменників «Слово». Творчість та громадська діяльність відомого гумориста зробила його одним із найпопулярніших українських авторів на чужині [9; 3, III, с. 994].

Тарнавського «Вітер над Янівською» [2], яка, хоч і не присвячена цілком футбольній тематиці, проте містить «футбольні» фрагменти. Ці твори цікаві насамперед тим, що в них використано українську футбольну лексику, яка функціювала у футбольному дискурсі Галичини 20-40-х років ХХ ст., і яка, на жаль, не зафіксована в лексикографічних виданнях цього періоду. Для виявлення розмаїття української футбольної лексики в художніх творах українських письменників міжвоєнної Галичини до наукового обігу введено футбольні терміни, використані в різножанрових текстах, які вперше в українській літературі порушують тему футболу. Варто зазначити, що поодинокі футбольні лексеми, вживані в мовленні галичан у першій половині ХХ ст., внесено до реєстру словника «Лексикон львівський: поважно і на жарт», який 2009 р. уклав авторський колектив відділу української мови Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України [8]. **Метою** розвідки є представлення особливостей функціонування футбольної лексики в структурі художніх творів галицьких авторів 30-40-х рр. ХХ ст. **Завдання статті:** 1) відібрати фрагменти із художніх творів Івана Керницького, Івана Смоля та Зенона Тарнавського, в яких вони використали футбольну лексику; 2) з'ясувати семантику футбольних лексем, вживаних в українському футбольному дискурсі першої половини ХХ ст., подати їхнє тлумачення та сучасні відповідники до цих спеціальних назв; 3) покласифікувати зафіксовані футбольні назви за тематичним принципом, залучивши показники частотності їхнього вживання; 4) виявити випадки семантичних трансформацій спеціальної футбольної лексики в художньому контексті.

Для здійснення тематичної класифікації футбольної лексики, вжитої в художніх текстах, запропонованих для аналізу в цій розвідці, використано методику поділу на тематичні групи української футбольної лексики кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., яку авторка розробила на основі аналізу спеціальних видань, присвячених футболу, статей на теми футболу в українській спортивній періодиці згаданого періоду, і представила у статті «Копаний м'яч учить боронити і здобувати: тематична класифікація української футбольної термінологіки кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [6].

Розгляд особливостей функціонування футбольної лексики в художніх творах Івана Смоля, Івана Керницького та Зенона Тарнавського варто розпочати з тих лексем, які вживали у своїх текстах всі автори чи хоча б двоє з них. Це дасть змогу простежити, як відбувався відбір спеціальних назв із ряду термінів-синонімів, які використовувались у першій половині ХХ ст. на окреслення одного спеціального поняття. Так, наприклад, із синонімічного ряду лексем для називання **футбольної гри** (*копаний м'яч, м'яч, футбол, футболь*) усі троє авторів найчастіше використовували номінації **копаний м'яч**: «Ти знаєш, як цей феномен від *копаного м'яча* називається?» [2, с. 13], «Клим на ціле життя залишився гарячим прихильником *копаного м'яча*» [7, с. 185]) та **футбол**: «*Футбол* – це дуже старовинна і культурна гра. ... От, у такому Лондоні, то навіть сам архієпископ грає у *футбол*» [2, с. 27], «Грав *футбол* із колегами на блонях коло Чернівецького двірця» [7, с. 184], «Добрі люди вибивали йому різними способами *футбол* із голови» [1, с. 202]. Для найменування **гравця у футбол** із ряду синонімів (*грач, копун, футболіст, футболістий*) домінували назви **футболіст**: «Куди ділися *футболісти* „Поділля“?» [1, с. 219], «А далі – якийсь там Скакун, прославлений *футболіст*, мав приїхати зі Львова до клубу «Хуртовина»» [2, с. 42] і **грач**: «...старшим не дуже по душі були тренерові „рунди“, то й молоді *грачі* подумали, що... м'яч не заяць – не втече!» [1, с. 230], «Тяжко його було переїхати і стрілити у ворота, але через те, що забагато на карному полі *грачів* із нашої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував карні удари» [7, с. 184-185]. З-поміж ряду номінацій

особи, що змагається, спортсмена (*змагун, спортсовець, спортсмен*) переважали назви **спортовець** (спортсмен): „Печериця був *спортвцем* з крові й кости, хоч у своїй спортовій кар'єрі не стратив ні краплі крові і не зламав собі жадної кости” [1, с. 189], «Гурт *спортвців*» [2, с. 2] і **змагун**: (той, що змагається, бере участь у змаганнях; спортсмен) «*Змагун без тренінгу – як риба без води*» [2, с. 17], «Самособою *змагуни* «Стрибунців» були пригноблені браком воротаря не менше свого провідника, але чинні спортовці мають ту добру прикмету, що вміють у найтрагічнішому моменті дошукатись найтонших ниточок оптимізму й іти назустріч небезпеці з одним оружжам – ризиком...» [1, с. 190]. Для називання **правого нападника**, одного з п'яти футболістів лінії нападу (відповідно до тактичної схеми, застосовуваної у футболі в першій половині ХХ ст.), який грав на правому фланзі, між центрфорвардом і гравцем на правому крилі, вживали номінацію **правий лучник** (від дієслова ‘лучити’ – поєднувати; нападник, що забезпечував спільність атаквальних дій на правому боці поля, взаємодіючи з футболістом в центрі нападу і *крайником* – фланговим правим нападником): „Бо вже у найближчих хвилинах найкращий технік „Вихру” Черепаха дістав від середущого напасника мяч, „кивнув” Шпильку *правого лучника* „Грому”, стягнув на себе двох помічників і випустив мяч у дірку, між правого заложника і помічника» [1, с. 204], «Мені треба *правого лучника*, а не вашої несподіванки» [2, с. 15]. Для називання **капітана футбольної команди** вживалася використовувана дотепер лексема – **капітан, капітан дружини / команди**: „Прикусуючи зуби молився в душі нишком, щоб *капітан* переміг” [1, с. 203], «*Капітан команди* делікатно вияснив йому, в чому справа, і Клим перестав грати» [7, с. 185]; «– Слухайте, пане Копунець – промовив шепотом *капітан дружини* – а може, може...заграв би Завада? – і сам перестрашився своїх слів» [1, с. 202]; залежним словом у цій складеній номінації частіше була лексема **дружина**, аніж команда: «Ви не знаєте, що за два тижні наша *дружина* розіграє вирішні змагання за мистецтво?» [2, с. 6], «*Дружина* «Грому» починала набирати віри у свої сили» [1, с. 204]. Для найменування **футболіста-«зірки»** вживали терміна, запозиченого зі сфери театрального мистецтва – **примадонна** (футбольна зірка, найкращий футболіст): „Цьогорічну, химерну, як душа футболевої *примадонни*, весну віщували три ластівки” [1, с. 198], «Що ж, годі, *примадонна*, зірка має свої екстраваганції» [2, с. 21]. Для номінації півзахисників, **футболістів, що грають у півзахисті** або творять **лінію півзахисту**, використано термін **поміч**: „Напад розвинув у бою цілу свою лінію і роздобувши мяч від ворожої *помочі*, як повинь грянув на ворота противника” [1, с. 206], «Мабуть знову міняєте або купуєте якесь «крило» або «*поміч*?»» [2, с. 9]. Серед номінацій **інших учасників футбольного матчу** найуживанішою в аналізованих текстах усіх трьох авторів є лексема **суддя** (арбітр): „Тієї чарівної осени не може закаламути навіть облога *судді* Раніша на дрогобицькім спортовім грищі, якого тамошні „кібіци” хотіли силоміць скупати в нафті...” [1, с. 218], «Мой, а у нас грається гостро, з кістками ніхто не панькається, так-не-так, нога-не-нога, щоб тільки *суддя* не бачив» [2, с. 16]; «Тяжко його було переїхати і стрілити у ворота, але через те, що забагато на карному полі грачів із нашої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, *суддя* диктував карні удари» [7, с. 184-185].

З-поміж **назв футбольних клубів та спортивних інституцій** із великою частотністю вживання зафіксовано номінації **клуб, спортовий клуб** (клуб, спортивний клуб): «Пам'ятай, що в твоїх ногах майбутнє нашого *клубу*» [2, с. 39], „Не багато бракувало і кількох польських найліпших футболістів із найгірших аматорів було б застрягло у паризькім *клубі* „Рейсінг Клуб”” [1, с. 222], «Бачиш – той Бас є директором української фабрики батогів, а водночас – головою *спортового клубу* «Хуртовина»»

[2, с. 7], „Тому вступив до „правдивого” *спортового клубу*, щоб урешті виявити „*urbi et orbi*” свій воротарський талан” [1, с. 189] та **товариство, спортове товариство** (спортивне товариство): „...виділ мовчить та й не турбується ні програмами, ні дальшою долею *товариства*” [1, с. 227], „А проте наші *спортові товариства* всю свою енергію зуживають тільки на те, щоб перевести якнайінтенсивнішу підготову до... зимового сну” [1, с. 218], «Отже слухай: як я тобі вже згадував, той помилений директор Бас є тутешнім заступником всіх копунів, боксерів ет цетера бомба, а одночасно головою *спортового товариства* «Хуртовина»» [2, с. 12].

З-поміж кількох **назв футбольного матчу** (*гра, змагання, матч, футбольний матч, стріча*) найуживанішою була лексема **змагання** (футбольний матч): „І бідному Печериці довелося „грати” на *змаганнях* за воротами” [1, с. 190], «Як прийде до *змагань*, то ти занедужаєш або ногу собі зловиш» [2, с. 14], а для називання **частини футбольного поєдинку** – першого тайму футбольного матчу – вжито номінацію **перша половина**: „Правда, парубки нарікали по *першій половині* на сторонничість жонатого судді і викинули його, заступивши „холостяком”, одначе жонаті таки не далися судді та парубкам і перемогли” [1, с. 119], «Накинув гостре темпо в *першій половині* і тягне просто на браму» [2, с. 24]. Надзвичайно частотною є багатозначна лексема **мистецтво**, що є **назвою футбольного турніру, чемпіонату**, а також номінує **перемогу в турнірі, чемпіонство**: „Через мене *мистецтво*... – в кишені маємо!” [1, с. 207], «Все на моїй бідній голові – і клуб, і фабрика, і жиди, і батоги, і здобуття *мистецтва*» [2, с. 40].

У синонімічному ряду **назв футбольного поля** (*грище, грище копаного м'яча, мурава, поле*) доміантною є лексема **грище** (поле для гри у футбол): «Мусиш сьогодні доглянути малювання плота довкола нашого *грища*» [2, с. 25], «Хтось упхав йому в безладні руки мяча й потягнув на *грище*» [1, с. 191], а для називання різних **частин футбольного поля** найчастіше вживалися такі номінації – **половина грища, половина** (половина поля): «Це ти – той легендарний футболіст, феноменальний Геньо Скакун, король стрільців, слава українського спорту, що стріляє бомби з *половини грища*, що з карного поля пробиває м'ячем сітку, що має таку холерну праву ногу?..» [2, с. 49], „Та тепер уже велася вона майже весь час на *половині* „Грому”” [1, с. 205], **крило (праве / ліве)** (фланг, фланговий гравець): „Заваду поставили на *правому крилі*... і більше ніхто з дружини навіть у його сторону не дивився” [1, с. 203], «Мабуть знову міняєте або купуєте якесь «*крило*» або «поміч»?» [2, с. 9], **карне поле** (штрафний майданчик): «Це ти – той легендарний футболіст, феноменальний Геньо Скакун, король стрільців, слава українського спорту, що стріляє бомби з *половини грища*, що з *карного поля* пробиває м'ячем сітку, що має таку холерну праву ногу?..» [2, с. 49], «Тяжко його було переїхати і стрілити у ворота, але через те, що забагато на *карному полі* грачів із нашої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував карні удари» [7, с. 184-185], «На *карнім полі* сталося перше чудо» [1, с. 204].

У групі **назв футбольного інвентарю** лексема **ворота** за частотністю переважає номінацію **брама**: «А ці ваші майстерштіки, ті бомби на *ворота*, мой, таж то було на що дивитися» [2, с. 17], „За той час під *воротами* зробилася метушня” [1, с. 206], а лексема **мяч** домінує за вживаністю над словом **бальон**: „Бігав то до переду то до заду, куди *мяч* туди й він” [1, с. 203], «Або ті ваші волеї – як це ви робите, до лиха, так якоесь з повітря берете *м'яч* на ногу...» [2, с. 17]. З-поміж **назв футбольного спорядження** лексема, що вживається на позначення **футбольного взуття**, – **футболівки** (бутси) використовувалася частіше, аніж назва **черевики**: „„Україна”, „Сян” чи інші луплять шкіру, аж дрантя з *футболівок* і дресів летить...», [1, с. 225], «Директор казав мені, щоб

я пополудні взяв штанцята і якісь там *футболівки* та йшов на тренінг» [2, с. 30], а для називання **футбольних трусів** функціювало водночас три лексеми, жодна з яких не домінувала за показниками частотності вживання – *штанцята, штанці, штанята*: «А пополудні – *штанцята*, футболівка і на тренінг» [2, с. 25], „Печериця стояв на воротах у червоних *штанятах* і сорокатій сорочинці як п'яний» [1, с. 191], „Печериці тряслися руки, коли товариші надягали на нього черевики, *штанці* й друге воротарське оружжя» [1, с. 191].

Серед **назв футбольних дій** високою частотністю вживання вирізняються такі номінації: *копати, копати м'яч, копати футбол* (грати у футбол): „Завада *копнув* мяч перед себе і сам виминув оборонця майже підсвідомо» [1, с. 204], « – От бачиш: якщо б ти вмів трохи *копати*, то інша справа... – Що – *копати*? – Як то – що? *М'яч, футбол!*» [2, с. 7], «Бійся Бога, але я навіть не вмю *копнути м'яча*» [2, с. 14], «Ну, добре, добре, пане Геніку, я вам вірю, так, так, ви ніколи в житті не *копали м'яча*, ви не могли грати, бо ж ви – поет» [2, с. 41], *грати, заграти* (грати, зіграти у футбол): „– Слухайте, пане Копунець – промовив шепотом капітан дружини – а може, може... *заграв* би Завада? – і сам перестрашився своїх слів» [1, с. 202], «Капітан команди делікатно вияснив йому, в чому справа, і Клим перестав *грати*» [7, с. 185], «*Грав футбол* із колегами на блонях коло Чернівецького двірця» [7, с. 184], «Хай *грає!*» [1, с. 203], *стріляти, стрілити / стріляти (ворота / у ворота / на ворота / до воріт)* (прицільно пробивати по воротах, забивати м'яча у ворота, забити гол у ворота): „Кожний змагун мусітиме так довго тренувати стріл, аж навчиться *стріляти*, не збивши ні одного глечика» [1, с. 227], „Той не гаючись *стрілив на ворота*» [1, с. 206], „Не штука зловити крука, та штука навчити його ...*стріляти до воріт*» [1, с. 226], «Тяжко його було переїхати і *стрілити у ворота*, але через те, що забагато на карному полі грачів із нашої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував карні удари» [7, с. 184-185], «Довго не міг зрозуміти Завада, чому коло нього всі панькаються і шойно згодом зрозумів, що він справді *стрілив переможні ворота* і здобув таким чином гет-трік» [1, с. 207], *стріляти бомби* (забивати голи з далекої відстані, завдавати дальніх результативних ударів): «Це ти – той легендарний футболіст, феноменальний Геньо Скакун, король стрільців, слава українського спорту, що *стріляє бомби* з половини грища, що з карного поля пробиває м'ячем сітку, що має таку холерну праву ногу?...» [2, с. 49], *стріляти / стрілити голі (голів)*: (забивати, забити голи) „...станиславівський „Пролом” не поклався ще в зимовий відпочинок і щоб переконатися чи його напасники не забули вже *стріляти голів*, вибрав собі противника Б-клясову „Станиславовію”...” [1, с. 223].

3-поміж **назв здобутих результатів** домінантними за вживанням є номінації, які творять антонімічну пару: *виграти, виграти змагання* (виграти матч): „Грачі „Вихру” двоїлися-троїлися на грищі, так хотіли конче *виграти* ці *змагання*» [1, с. 205], «Коли б тільки *виграти* ці вирішні *змагання* за мистецтво» [2, с. 40] і *програти, програвати*: „– Ні – відповів він рішуче – вже краще *програти* з честю, як виставити себе в чужім місті на посміховище» [1, с. 203], «В результаті команда *програла*» [7, с. 85], а також номінація *здобути мистецтво* (виграти першість, здобути чемпіонство): „Автім йому вистачило тільки зремісувати, щоб *здобути мистецтво*, коли „Громові” конче треба було виграти» [1, с. 205], «Ми врятовані, ми *здобули мистецтво!*» [2, с. 49]. У групі **назв ударів**, що має чималу наповнюваність (*стріл* (удар по воротах), *волей* (удар з льоту), *наріжняк* (кутовий штрафний удар), *викоп* (удар, яким воротар вибиває м'яча від воріт), *карний удар* (штрафний удар)), за показниками частотності вирізняється назва *бомба* (потужний удар із далекої відстані): „Ось-ось добігне до мяча і тоді... нема

рятунку перед його близькою бомбою» [1, с. 205], «А ці ваші майстерштіки, ті бомби на ворота, мой, таж то було на що дивитися» [2, с. 17]. Серед назв тренувальної підготовки та тренувальних дій (*тренувати, заправлятися* (тренуватися), *заправа* (тренування), *підготовка* (тренування), *тренінг*) за показниками вживаності домінують лексеми *тренувати* (тренуватися): „Тому *тренував* надалі на мураві з товаришами» [1, с. 189], «...пан Скакун не буде *тренувати* і не хоче бути футболістом, тільки бажає працювати в татковій фабриці без жадних комедій» [2, с. 51] і *тренінг* (тренування): „Та *тренінги* одне діло, а метчі – друге» [1, с. 189], «Тепер не потребуєш іти на *тренінг*, ані не зможеш втікати» [2, с. 33].

Із наведеного ілюстративного матеріалу можна зробити висновок, що практично всі футбольні лексеми функціують у прямому номінативному значенні, за винятком спеціальних назв *поміч, мистецтво, крило*, які мають по два значення.

Аби продемонструвати розмаїття вжитої в аналізованих художніх текстах футбольної лексики (усі подальші приклади функціують у творах лише когось одного з трьох авторів) варто представити наповнюваність як згаданих вище тематичних груп лексики, так і тих, які не репрезентовані раніше: **назви футбольних дій (дії воротаря – грати / стояти на воротах** (грати у воротах), *вибивати руками на наріжняка* (вбити м'яч руками на кутовий), *вибігати по м'яч* (вихід воротаря з воріт для перехоплення м'яча), *пустити ворота* (пропустити гол); **дії інших футболістів – грати на правому лучнику** (грати на позиції правого півсереднього нападника (за тодішньою схемою 5-3-2)), *грати приземно* (робити низькі передачі), *грати гостро, грати за мистецтво* (грати за чемпіонство), *розіграти змагання* (зіграти матч), *грати в десятку* (грати вдесятьох), *перемогти, зремісувати* (зіграти внічию), *виминути оборонця* (обіграти, обійти захисника), *вибігти на грище* (вийти на поле), *випустити м'яч* (впустити м'яч), *ударити м'яч до переду* (копнути м'яч уперед), *обставляти грача* (опікати гравця), *кивати* (обіграти, обдурити суперника), *зударитися* (зіткнутися), *кіксувати* (ковзнути, змінивши напрямок руху м'яча), *стріляти здалека* (бити по воротах здалеку), *подавати м'яч нападкові* (пасувати гравцям нападу), *післати м'яч викопом* (викопувати м'яч), *ловити м'яча на грізну праву* (підхопити м'яча ударною правою ногою), *добути голя з випаду* (забити гол унаслідок контратаки), *гасити високу свічку* (зупиняти м'яч, післаний верховою передачею), *схопити стріл* (спіймати м'яч, що летить у ворота), *діставати м'яча* (отримувати пас), *ослабити наступ* (послабити атаку), *вдержати вислід* (втримати рахунок), *вдержувати перевагу* (втримувати перевагу), *здобути гет-трик* (коли футболіст забиває три голи в одному матчі), *стояти / опинитися на офсайді* (бути в положенні поза грою), *посилати м'яч «до дому»* (відпасовувати м'яч на свою половину поля чи своєму воротареві), *заїхати до воріт / під'їхати під самі ворота* (наблизитися безпосередньо до воріт), *вийти на грище в десятку* (вийти на поле вдесятьох), *виймити м'яч з воріт* (витягнути м'яч зі сітки воріт після забитого гола), *диктувати карні удари* (призначати штрафні удари), *зносити з грища* (виносити з поля (про травмованого гравця)), *фавлювати* (порушувати правила гри, від фавль – фол, порушення), *косити* (збивати суперника з ніг), *розбивати* (травмувати гравця, завдавати йому ушкоджень), *переїхати* (обминути, «пройти» суперника), *паталашити* (грати невдало, від паталаха – нездара, невдаха), *брати м'яч на ногу* (підхоплювати м'яч ногою), *пробивати м'ячем сітку* (дуже сильно пробити в отвір воріт), *накинути гостре темпо* (нав'язати швидкий темп гри), *накинути високу гру* (нав'язати гру за допомогою верхових передач), *зашипляти в атаку* (зіграти в атаці, від нім. шпілен – грати), *бути у знаменитій формі* (бути в добрій фізичній формі), *перейти до екстракляси* (підвищитись у класі, вийти до вищої ліги)); **назви футбольних турнірів,**

футбольних команд та спортивних інституцій: *змагання за мистецтво* (матч за чемпіонство), *товариський матч* (товариський матч), *програний матч* (програний матч), *гра в десятку* (гра вдесятьох), *кінець (гри / матчу / змагань)* (кінець футбольного матчу), *перерва, гра на час* (затягування часу гри), *англійська засада «fair play» / засади англійського „fair play”* (англійські правила чесної гри), *перша дружина* (перша команда, основний склад), *футбольна секція спортивного товариства*; **назви гравців та інших осіб, причетних до проведення футбольного матчу:** *запасний грач* (запасний гравець), *напасник* (нападник), *чільник* (нападник), *середуций напасник* (центральний нападник, центрфорвард), *лівий крайник* (лівий фланговий нападник), *оборонець* (захисник), *заложник* (захисник), *правий заложник* (правий захисник), *помічник* (півзахисник), *воротар, запасний / резервний воротар, стрілець* (бомбардир, голеодор, футболіст, який б'є в отвір воріт), *король стрільців* (лідер бомбардирів), *технік* (технічно підготовлений футболіст), *розбитий* (травмований футболіст), *змасакрований* (важко травмований гравець), *контужений* (травмований), *потручений* (футболіст, якого штовхнули), *напад* (лінія нападу), *залога* (захист), *противник* (суперник), *мистець* (чемпіон), *переможець, доставець мячів* (допоміжний персонал, що подає гравцям м'яч, коли той вийшов за межі поля), *зірка, футбольна зірка, спортова зірка* (зірка спорту), *зірка українського спорту, провідник, провідник секції* (керівник футбольної секції спортивного товариства), *тренер, аматор, ліговий аматор* (непрофесійний футболіст), *футбольний професіонал, ольд-бой* (ветеран футболу), *юніор* (юніор, юний гравець); **назви частин стадіону, футбольного поля та його частин, спорядження й інвентарю:** *трибуни* (місця для глядачів), *шатня* (роздягальня), *ворожі ворота, ворота противника* (ворота суперника), *середина грища* (середина поля), *стовпи воріт* (штанги воріт), *віконце воріт* (отвір воріт), *сітка, ріжок сітки* (кут сітки воріт), *виряд* (спортивна форма), *воротарське оружжя* (воротарське спорядження), *сорочинка* (футболка), *дреси* (спортивний костюм); **назви результатів матчу, футбольного регламенту, нагород:** *вислід* (результат, рахунок матчу), *нерішений вислід* (нічийний рахунок), *вирішення змагань* (результативне завершення матчу), *перемога, програна* (програш, поразка), *голь* (гол), *зістрілений гол* (забитий гол), *самовбивчий* (гол у свої ворота, автогол), *стан команди в таблиці* (положення команди в турнірній таблиці), *пункти* (очки), *страчені пункти* (втрачені очки), *срібний кубок, аванс* (підвищення в класі), *вхід до Окружної ліги* (вихід до вищої ліги); **назви ігрових ситуацій:** *офсайд* (положення поза грою), *позиція* (позиція гравця на полі), *наступ* (атака), *зудар* (зіткнення гравців), *фавль* (фол, порушення правил), *вибіг* (вихід воротаря з воріт або польових гравців з офсайду), *п'ясточки* (вибивання м'яча кулаками (про дії воротаря)), *стрілова нездарність* (нереалізація слушних моментів для забивання голів), *темпо* (темп гри), *свист, судейський свисток* (сигнал суддівського свистка про порушення правил чи призначення штрафного удару), *сторонність судді* (заангажованість судді, підсуджування одній зі сторін); **назви уболівальників:** *кібіц* (уболівальник, фанат), *прихильник, симпатик, видець* (глядач), *глядач, публіка* (уболівальницька публіка).

Висновки. Як показав аналіз, у художніх творах галицьких письменників Івана Смолія, Івана Керницького та Зенона Тарнавського зафіксовано футбольну лексику з більшості тематичних груп спеціальних футбольних назв. Практично всі футбольні лексеми, вжиті в цих текстах, функціують у прямому номінативному значенні, що цілком логічно, адже розглянуті твори передовсім присвячені футбольній проблематиці. Виявлено поодинокі приклади футбольних назв, які зазнали семантичних трансформацій в аналізованих художніх текстах, – набули переносних

значень. Цінним є спостереження, що з часом відбувався вибір однієї, найуживанішої футбольної лексеми зі синонімічного ряду назв на позначення спеціального поняття зі сфери футболу. Футбольні лексеми, вжиті в текстах усіх трьох чи бодай двох авторів, репрезентують такі групи назв: футбольної гри, футболістів та інших учасників футбольного матчу, футбольних клубів та спортивних інституцій, футбольного матчу та його частин, футбольного поля та його частин, спорядження та інвентарю, футбольних дій, ударів, здобутих результатів, тренувальної підготовки. Отже, художні тексти 30-30-х рр. ХХ століття, поряд зі спеціальними футбольними виданнями та тогочасною спортивною періодикою, можуть слугувати достовірними джерелами фактичного матеріалу, які дають уявлення про період формування української футбольної термінології та розвиток українського футбольного дискурсу в першій половині ХХ століття.

Література

1. Вулиця Владиче. Мала проза перемиських авторів – дебюти 30-х років ХХ століття / [Упорядник та автор передмови Володимир Пилипович; вступна стаття Гадей Карабович]. – Перемишль : Перемиський відділ ОУП, 2010. – 268 с.
2. «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / [Авторський проект, вступ. слово, бібліограф. відомості, наук. ред. та прим. Василя Габора]. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 344 с.
3. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : в 11-ти тт. [репринтне відтворення видання 1955–1984 рр.] / [Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович]. – Львів : Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1993–2003.
4. Керницький І. Король стрільців: Комедія наших днів у трьох діях / Іван Керницький. – Краків–Львів : З друкарні Поліграфтресту, 1943. – 56 с.
5. Процик І. «Команда футбольних святих» або Релігійна лексика в художніх текстах футбольної тематики / Ірина Процик // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – Вип. 769. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2016. – С. 38–43.
6. Процик І. «Копаний м'яч учить боронити і здобувати»: тематична класифікація української футбольної термінологіки кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Ірина Процик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія : Проблеми української термінології. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2016. – № 842. – С. 151–157.
7. Струганець Ю. Функціонування футбольної лексики у художній мові [Електронний ресурс] / Юрій Струганець // Вітчизняна наука на зламі епох : проблеми та перспективи розвитку : Матеріали ХХ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – С. 122–124. – Режим доступу: <http://rnuiphdu.webnode.com.ua> (розділ «Наукові конференції»).
8. Хобзей Н. та ін. Лексикон львівський : поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Ксеня Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с. (серія «Діалектологічна скриня»).
9. Вікіпедія [електр. ресурс]. – Доступно з : <https://uk.wikipedia.org>.

References

1. *Vladyche Street. Small prose by Peremyshl authors – debuts in the 30-ies XX century* [Vulytsia Vladyche. Mala proza peremyskykh avtoriv – debiuty 30-kh rokiv XX

stolitia] (2010), [Compiler and author of the preface Volodymyr Pylypovych; introductory article by Tadei Karabovych], Peremyshl department OUP, Peremyshl, P. 268.

2. *Twelve. The youngest Lviv literary elite in the 30-ies XX century: Anthology of urban prose* [Dvanadtsiatka. Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX st.: Antolohiia urbanistychnoi prozy] (2006), [Author's project, introductory word, bibliographic information, scientific editorships and notes by Vasyl Gabor], LA "Piramida", Lviv, P. 344.

3. *Encyclopedia of Ukrainistics: Dictionary part: in 11 volumes* [Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna: v 11 tt.] (1993–2003), Chief Editor Professor Volodymyr Kubiiovych [reprinted ed. 1955–1984], Scientific society after Shevchenko in Lviv.

4. Kernytskyi, I. (1943), *The King of Forwards* [Korol striltsiv], Nowadays' Comedy in Three Acts, Poligrafrest, Krakiv – Lviv, P. 56.

5. Protsyk, I. (2016), "The Team of Football Saints" or *Religious Vocabulary in Artistic Texts on Football* ["Komanda futbolnykh sviatykh" abo Relihiina leksyka v khudozhnikh tekstakh futbolnoi tematyky], Scientific Journal of Chernivtsi University: Collection of scientific works, Is. 769. Romanic and Slavic Discourse, Publishing House "Rodovid", Chernivtsi, P. 38–43.

6. Protsyk, I. (2016), "Football teaches how to defend and achieve": thematic classification of Ukrainian football terminology at the end of XIX – beginning of XX centuries ["Kopanyi miach uchyh boronyty i zdobuvaty": tematychna klasyfikatsiia ukrainskoi futbolnoi terminoleksyky kintsia XIX – pochatku XX st.], Scientific Journal of National University "Lviv Polytechnic University", Series: Problems of Ukrainian Terminology, National University "Lviv Polytechnic university", Lviv, Issue 842, P. 151–157.

7. Struhanets, Y. (2016), *Functioning of football terminology in artistic language, Domestic science at the turn of ages: problems and perspectives of development* [Funktsionuvannia futbolnoi leksyky u khudozhnii movi, Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problem ta perspektyvy rozvytku] [electronic resource], Materials of XX All-Ukrainian scientific-practical internet-conference, Pereiaslav-Khmelnyskyi, Issue 20, P. 122–124, available at: <http://rmuphdpu.webnode.com.ua> (part "Scientific conferences").

8. Khobzei, N. and others (2009), *Lviv lexicon: seriously and in jest* [Leksykon Lvivskyi: povazhno i na zhart, Institute of Ukrainistics after Krypiakevych I. National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, P. 672 (series "Dialectological box").

9. *Wikipedia* [electronic resource], available at: <https://uk.wikipedia.org>.

И. Р. Процик,

*Национальный университет «Киево-Могилянская академия»,
кафедра украинского языка*

**«НА ВСЮ ЖИЗНЬ ОСТАЛСЯ ГОРЯЧИМ СТОРОННИКОМ ФУТБОЛА».
УКРАИНСКАЯ ФУТБОЛЬНАЯ ЛЕКСИКА В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ 30-40-Х ГГ. XX ВЕКА**

Исследовано функционирование украинской футбольной лексики в разножанровых художественных произведениях 30-40-х годов XX века, авторами которых были галичане: Иван Смолий, Иван Керницький, Зенон Тарнавский. Раскрыта семантика футбольных лексем, осуществлена их тематическая классификация, проанализированы случаи их семантических трансформаций в художественных текстах.

Ключевые слова: художественный текст, украинская футбольная лексика, тематические группы футбольной лексики, украинский футбольный дискурс 30-40-х гг. XX века.

I. R. Protsyk,

*National University «Kyiv-Mohyla Academy»,
Ukrainian Philology Department*

«HE HAS BECOME AN ARDENT SUPPORTER OF FOOTBALL FOR ALL HIS LIFE». UKRAINIAN FOOTBALL TERMINOLOGY IN LITERARY WORKS IN THE 30–40-IES OF XX CENTURY

Peculiarities of functioning of Ukrainian football vocabulary in literary texts, written in 30-40-ies of XX century in Halychyna (short stories by Ivan Smolii, comedy “Korol striltsiv” by Ivan Kernytskyi and the story “The wind over Yanivska” by Zenon Tarnavskyi) have been explored. Semantics of football lexemes used in literary works of different genres has been analyzed, thematic classification of special nominations in them has also been made. It has been found out that the majority of football vocabulary functions in direct meaning but it has also been said that there are examples of semantic transformations of football names in the structure of a literary text as well. Observations over functioning of football terminology in the analyzed literary works made it possible to reveal certain tendencies in formation of national football terminological system in the 30-40-ies of XX century, which proves value of literary texts as the source of information about the development of Ukrainian football discourse.

Key words: artistic text, Ukrainian football vocabulary, thematic groups of football vocabular, Ukrainian football discourse in the 30-40-ies of XX century.

УДК 811.161.2'367

I. В. Романюк,

*канд. філол. наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
старший викладач кафедри української мови і літератури*

СИНОНІМІЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ І. БАГРЯНОГО “ТИГРОЛОВИ”

У статті досліджуються погляди лінгвістів на проблему синонімії на синтаксичному рівні. Зосереджується увага на синонімічних відповідностях речень із синтаксичними зворотами та складнопідрядних речень як особливого синтаксичного явища у романі І. Багряного “Тигролови”.

Ключові слова: синонімія, синтаксична синонімія, дієприкметникові звороти, дієприслівникові звороти, складнопідрядні речення.

Синонімія представляє собою невичерпний арсенал виразних засобів мови, визначає її розвиненість, багатство, національну специфіку. Синонімія як один із проявів розвитку і збагачення мови виявляється на всіх її мовних рівнях. Однак більше уваги дослідники приділяли саме лексичній синонімії. Менш розроблена порівняно